

1

INLEIDING TOT DE SOCIALE PSYCHOLOGIE

KERNVRAGEN

- ▶ **Wat is sociale psychologie en wat is het verschil met aanverwante disciplines?**
- ▶ **Wat is belangrijker: de persoonlijkheid of de situatie?**
- ▶ **Hoe hebben behaviorisme en Gestaltpsychologie bijgedragen aan de ontwikkeling van de sociale psychologie?**
- ▶ **Wat zijn de verschillen tussen de benadering op basis van zelfchting en de benadering op basis van sociale cognitie?**
- ▶ **Hoe kan de sociale psychologie maatschappelijke problemen helpen oplossen?**

De opdracht aan de psycholoog is het begrijpen en voorspellen van menselijk gedrag. Deze opdracht wordt door verschillende soorten psychologen op verschillende manieren aangepakt. In dit boek laten we je zien op welke manier sociaal psychologen te werk gaan. Om te beginnen geven we een paar voorbeelden van menselijk gedrag. Voor een sociaal psycholoog zijn ze allemaal even interessant. We hopen dat deze voorbeelden jou net zo zullen fascineren als ze ons doen nadat je dit boek hebt doorgewerkt. Probeer tijdens het lezen van de volgende voorbeelden eens te bedenken hoe jij deze gebeurtenissen zou verklaren.

- Abraham Biggs, 19 jaar oud, had twee jaar lang berichten gestuurd naar een online discussieforum. Omdat hij ongelukkig was over zijn toekomstperspectieven en er een eind was gekomen aan zijn relatie, kondigde Biggs voor de camera aan dat hij zelfmoord ging plegen. Hij nam een overdosis medicijnen in terwijl iedereen mee kon kijken via een live videofeed vanuit zijn slaapkamer. Niemand van de honderden kijkers belde de politie tot tien uur later; sommigen moedigden hem zelfs aan. Het ambulancepersoneel kwam te laat en Biggs stierf.
- Oscar is directielid bij een softwarebedrijf en van middelbare leeftijd. Hij heeft aan een universiteit in Amsterdam gestudeerd, waar hij lid was van de studentenvereniging Alfa Bèta. Hij weet nog dat hij een keihard en angstig ontgroeningsritueel moest ondergaan om lid te mogen worden, maar hij had het ervoor over, want Alfa Bèta was met afstand de beste studentenvereniging. Een paar jaar geleden, toen zijn zoon aan dezelfde universiteit ging stu-

deren, drong Oscar er bij hem op aan om zich aan te melden bij Alfa Bèta. Dat deed Sam en hij werd toegelaten. Oscar was opgelucht toen hij hoorde dat Sam geen strenge inwijding hoefde te ondergaan om lid te mogen worden; de tijden waren veranderd en ontgroenen was inmiddels verboden. Toen Sam met kerst thuiskwam, vroeg Oscar wat hij van de studentenvereniging vond. 'Het gaat wel,' zei Sam, 'maar ik heb meer vrienden buiten de vereniging.' Oscar was stomverbaasd. Waarom was hij zo dol op de studentenvereniging geweest en zijn zoon niet? Liet Alfa Bèta nu een minder interessante groep jongemannen toe dan in Oscars tijd?

- Halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw volgden enkele honderden leden van de Peoples Temple, een religieuze sekte uit Californië, hun leider Jim Jones naar Guyana. Daar wilden ze een ideale interracial gemeenschap stichten, genaamd Jonestown, die gebaseerd was op 'liefde, hard werken en spirituele verlichting'. Maar binnen een paar jaar wilden sommige leden eruit stappen; zij beweerden in een brief aan hun congreslid dat ze tegen hun wil werden vastgehouden. Het congreslid vloog naar Jonestown om de situatie te onderzoeken, maar werd met een aantal andere politici in opdracht van Jones doodgeschoten door een lid van de Peoples Temple. Toen Jones hoorde dat een aantal leden van het gezelschap van het congreslid was ontsnapt, werd hij moedeloos en sprak via de geluidsinstallatie over de schoonheid van het sterven en de zekerheid dat men elkaar elders weer zou ontmoeten. In een grote tent vormden

de bewoners een lange rij voor een ton met daarin een mengsel van fruitdrank en cyanide. Een overlevende vertelde dat bijna alle bewoners vrijwillig van het dodelijke drankje dronken. In totaal stierven 914 mensen, onder wie tachtig baby's en dominee Jones zelf.

Dit soort verhalen roept fascinerende vragen op over menselijk sociaal gedrag: waarom kijken mensen toe hoe een jongen die het moeilijk heeft voor hun ogen

zelfmoord pleegt terwijl ze de website over de berichten hadden kunnen waarschuwen om een tragedie af te wenden? Waarom voelde Sam zich zoveel minder verbonden met de studentenvereniging dan zijn vader? En hoe konden zoveel mensen ertoe worden gebracht om hun eigen kinderen te doden en vervolgens zelfmoord te plegen? In dit hoofdstuk bekijken we wat deze voorbeelden met elkaar gemeen hebben en hoe sociaal psychologen die uitleggen.

1.1 Wat is sociale psychologie?

Psychologie

De wetenschap van het gedrag en de psychische processen van het individu.

Sociale psychologie

De wetenschappelijke studie naar de manier waarop gedachten, gevoelens en gedragingen van mensen worden beïnvloed door de werkelijke of imaginaire aanwezigheid van andere mensen.

Sociale invloed

Het effect dat de woorden, daden of alleen al de aanwezigheid van andere mensen hebben op onze gedachten, gevoelens, attitudes of gedrag.

Laten we beginnen met een definitie van psychologie. We beschouwen **psychologie** als de wetenschap van het gedrag en de psychische processen van het individu. **Sociale psychologie** is de wetenschap die bestudeert hoe de gedachten, gevoelens en gedragingen van mensen worden beïnvloed door de echte of denkbeeldige aanwezigheid van anderen: ouders, vrienden, werkgevers, leraren, vreemden – in feite de gehele sociale situatie (Allport, 1954). De kern van de sociale psychologie is het fenomeen **sociale invloed**: we worden allemaal beïnvloed door andere mensen. Als we het over sociale invloed hebben, denken we allereerst aan rechtstreekse pogingen tot overreding, waarbij iemand opzettelijk probeert om het gedrag van een ander te veranderen. Dat is wat er bijvoorbeeld gebeurt wanneer reclamemakers subtiele technieken toepassen om ons over te halen een specifiek merk tandpasta te kopen. Dit gebeurt ook in een verkiezingscampagne, waarbij men gelijksoortige technieken gebruikt om ons over te halen op een bepaalde politieke partij te stemmen. Maar er is ook sprake van een rechtstreekse poging tot overreding wanneer vrienden ons proberen over te halen tot iets wat we eigenlijk niet willen ('Kom op, neem nog een biertje; iedereen neemt er een!').

Deze rechtstreekse pogingen tot sociale beïnvloeding vormen een groot deel van het onderzoeksterrein van de sociale psychologie. Ze worden besproken in de hoofdstukken over conformisme, attitudes en groepsprocessen. Maar voor de sociaal psycholoog is het begrip 'sociale invloed' breder dan de pogingen van de ene persoon om het gedrag van een ander te veranderen. Ten eerste gaat sociale invloed verder dan gedrag. Het omvat zowel onze gedachten en gevoelens als onze zichtbare handelingen. Ten tweede heeft sociale invloed meer uitingsvormen dan alleen de opzettelijke pogingen tot overreding.

We worden vaak alleen al door de *aanwezigheid* van anderen beïnvloed, ook volslagen vreemden met wie we zelf geen contact hebben. Anderen hoeven niet eens aanwezig te zijn om ons te beïnvloeden: we worden geregeerd door de goed- of afkeuring van onze ouders, vrienden en leraren en door de reactie op ons die we van hen verwachten. Soms botsen die invloeden, en sociaal psychologen zijn met name geïnteresseerd in de vraag wat er dan in het hoofd van iemand gebeurt. Er ontstaan bijvoorbeeld vaak conflicten wanneer jonge mensen gaan studeren en geconfronteerd worden met verschillen tussen de waarden en overtuigingen die ze van thuis hebben meegekregen, en de waarden en overtuigingen van medestudenten of docenten (zie *Probeer het zelf*).

Onze gedachten, gevoelens en gedragingen worden zowel beïnvloed door onze directe omgeving als door onze cultuur en onze culturele en individuele achtergrond. Deze studenten hebben hun identiteit als student met elkaar gemeen, maar verschillen in etniciteit en religie.

In dit inleidende hoofdstuk gaan we verder in op deze kwesties, zodat je een idee krijgt van wat sociale psychologie wel en niet inhoudt, en wat het verschil is met andere, verwante disciplines.

Expliciete en impliciete waarden

Denk aan de belangrijkste waarden die het leven van mensen beheersen: liefde, geld, seks, rijkdom, religie, vrijheid, medeleven met anderen, geborgenheid, gezinsgeluk, plichtsbesef, loyaliteit enzovoort. Maak drie lijsten met de tien belangrijkste waarden

voor jezelf (1), je ouders (2) en je beste studievrienden (3). Kijk naar de overeenkomsten en verschillen op je lijstjes. Wat zijn de overeenkomsten? Wat zijn de verschillen? Weet jij precies op basis waarvan jij jouw persoonlijke keuzes hebt gemaakt?

1.1.1 Wat kunnen we over sociale invloed vertellen?

Laten we nog eens kijken naar de voorbeelden aan het begin van dit hoofdstuk. Waarom gedroegen deze mensen zich zoals ze zich gedroegen? Een manier om deze vraag te beantwoorden, is eenvoudigweg door 'm te stellen. We zouden de mensen die toekeken hoe Abraham Biggs zelfmoord pleegde, kunnen vragen waarom ze de politie niet belden; we zouden Sam kunnen vragen waarom hij niet bijzonder enthousiast was over zijn verenigingsgenoten. Het probleem met deze benadering is dat mensen zich niet altijd bewust zijn van de oorsprong van hun eigen reacties en gevoelens (Gilbert, 2008; Nisbett & Wilson, 1977; Wilson, 2002). Mensen komen misschien met allerlei excuses waarom ze de politie niet hebben gebeld om Biggs te redden, maar die excuses zijn niet per se de *reden* waarom ze niets deden. Het is onwaarschijnlijk dat Sam precies kan aangeven waarom hij niet zo gek is op zijn verenigingsgenoten.

Journalisten, gelegenhedenkundigen en maatschappijcritici

Na de collectieve zelfmoord in Jonestown had iedereen een verklaring. Sommige mensen beweerden (ten onrechte) dat Jones hypnose en drugs had gebruikt om de weerstand van zijn volgelingen te verzwakken. Anderen beweerden (eveneens

ten onrechte) dat de mensen die zich tot deze sekte aangetrokken voelden, sowieso al gestoord en zelfdestructief waren. Zoals je in dit boek overal zult tegenkomen, zijn dergelijke speculaties bijna altijd fout of op zijn minst te eenvoudig, omdat ze de macht van de situatie onderschatten. De meeste mensen hebben moeite om te begrijpen hoeveel macht de omgeving kan hebben op de gevoelens en gedachten van mensen.

Als we op dit soort ‘verklaringen van de koude grond’ vertrouwen, worden we niet veel wijzer over andere, vergelijkbare gebeurtenissen. Na de aanslagen van 11 september 2001 vroegen mensen zich af wat voor ‘gestoorde gekken’ een zelfmoordaanslag met een vliegtuig plegen. Toch blijkt uit onderzoek telkens dat mensen in een zelfmoordcultus, zoals de meeste zelfmoordterroristen van vandaag, geestelijk gezond zijn en meestal intelligent en hoogopgeleid. Sommige mensen voelen zich misschien beter als ze dit soort typen alleen maar uitschelden, maar het geeft niet meer inzicht in de complexiteit van de situaties die ertoe hebben geleid dat deze mensen zichzelf doden voor hun leiders of voor een politieke of religieuze overtuiging. Dergelijke tragediën brachten het grote publiek net zo in verwarring als de zelfmoorden in Jonestown. Iedereen ging op zoek naar een zondebok. Vaak zien we dat we ons beter voelen wanneer we iemand de schuld kunnen geven van een dergelijk drama. Het reduceert onze verwarring, maar het mag geen vervanging zijn voor een grondig inzicht in de complexiteit van situaties die tot dit soort gebeurtenissen leiden.

Sociaal psychologen hebben niets tegen volkswijsheden – integendeel. Je zult heel wat wijze observaties van journalisten, maatschappijcritici en schrijvers in de marges van dit boek vinden. Het voornaamste probleem is dat als je je alleen op dergelijke bronnen verlaat, ze elkaar bijna altijd tegenspreken en het niet gemakkelijk uit te vogelen is wie er nu gelijk heeft. Kijk maar eens wat volkswijsheden zeggen over de factoren die bepalen hoe aardig we andere mensen vinden. Aan de ene kant kennen we de uitdrukking ‘Soort zoekt soort’. Het kost weinig moeite om talloze voorbeelden te verzinnen waarbij we inderdaad de voorkeur geven aan mensen met dezelfde achtergrond en interesses als wijzelf. Maar dan is er de volkswijsheid die stelt ‘Tegenpolen trekken elkaar aan’. En het kost opnieuw weinig moeite om voorbeelden te bedenken van mensen met een totaal andere achtergrond en interesses dan wij, en die we desondanks aantrekkelijk vonden. Wat is nu waar? En wat moeten we geloven: ‘Uit het oog, uit het hart’ of ‘Afwezigheid versterkt de liefde’? Of: ‘Haastige spoed is zelden goed’ of ‘Wie niet waagt, die niet winst’? En wie zegt dat de oorzaak van het bloedbad in Jonestown berust op:

- a** het idee dat Jones erin was geslaagd om het soort mensen aan te trekken dat sowieso al depressief was?
- b** het idee dat alleen mensen met zelfdestructieve neigingen zich bij een sekte aansluiten?
- c** het idee dat Jones zo’n machtige, messiaanse, charismatische figuur was dat werkelijk iedereen onder de druk zou zijn bezweken?
- d** het idee dat mensen die van de samenleving zijn afgesneden bijzonder gevoelig zijn voor sociale invloeden?
- e** alles wat hierboven staat?
- f** niets van wat hierboven staat?

Sociaal psychologen willen weten welke van deze verklaringen – of heel andere – het meest waarschijnlijk is. Daarvoor is een serie wetenschappelijke methoden ontworpen waarmee we onze aannames, vermoedens en ideeën over menselijk sociaal gedrag empirisch – dus op waarneming/onderzoek gebaseerd – en systematisch kunnen testen, in plaats van af te gaan op volkswijsheden, het gezonde verstand of de meningen en inzichten van filosofen, schrijvers, politieke commentatoren en onze oma’s.

Britse soldaten staan naast brandende voertuigen in Kabul, Afghanistan, nadat soldaten op een vredesmissie van de NAVO zijn gedood door een autobom van een zelfmoordterrorist. Hoe komt iemand ertoe zichzelf met een autobom op te blazen? Populaire theorieën zijn dat dergelijke mensen geestesziek zijn, eenlingen die van de wereld vervreemd zijn, of psychopaten. Sociaal psychologen proberen de omstandigheden en situaties te begrijpen die misschien verder gezonde, goed opgeleide en intelligente mensen ertoe brengen om te moorden en zelfmoord te plegen voor een religieus of politiek doel.

Foto: REUTERS/Stringer

Een voorbeeld daarvan is dat het verleidelijk is om te proberen voorspellingen te doen over het gedrag van hoogontwikkelde wezens in allerlei complexe situaties. Dat zijn vaak erg ingewikkelde voorspellingen. Als wetenschappers hebben we het doel objectieve antwoorden te vinden op zeer uiteenlopende belangrijke vragen. Welke factoren veroorzaken agressie? Hoe kunnen we vooroordelen verminderen? Door welke variabelen houden mensen van elkaar of vinden ze elkaar leuk? Waarom werken bepaalde soorten politieke reclame beter dan andere? Om dergelijke vragen te kunnen beantwoorden, moeten sociaal psychologen eerst een schatting doen op basis van onderbouwde aannames, dat wil zeggen een *hypothese* opstellen.

De vragen waarmee sociaal psychologen zich bezighouden komen voor een groot deel overeen met de vragen waarover filosofen zich buigen. Sociaal psychologen proberen er echter op empirische wijze een antwoord op te vinden. Een van de taken van de sociaal psycholoog is het formuleren van gefundeerde veronderstellingen (hypothesen genaamd) over de specifieke situaties waarin hetzij de ene, dan wel de andere uitkomst zal optreden. Na het opstellen van een hypothese ontwerpt de sociaal psycholoog een experiment dat gedetailleerd genoeg is om de situaties op te roepen die tot de ene of de andere uitkomst zullen leiden. Dit vergroot onze kennis over de menselijke aard en stelt ons in staat om accurate voorspellingen te doen. De wetenschappelijke methoden die sociaal psychologen hiervoor gebruiken, worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 2. De taak van de sociaal psycholoog is onder meer dat hij onderzoekt wat de specificaties zijn van de omstandigheden waaronder het een of het ander het waarschijnlijkst is. Een voorbeeld van een onderzoeksvraag kan zijn: 'Nemen jongeren meer risico's in het verkeer wanneer zij alleen zijn of wanneer zij met leeftijdsgenoten zijn?'

Andere disciplines, zoals de antropologie en de sociologie, zijn ook geïnteresseerd in de manier waarop mensen beïnvloed worden door hun sociale omgeving. De sociale psychologie onderscheidt zich vooral doordat ze zich niet zozeer bezighoudt met sociale situaties in een objectieve betekenis, maar doordat ze zich in eerste instantie richt op de manier waarop mensen beïnvloed worden door hun interpretatie, of **construct**, van hun sociale omgeving. Sociaal psy-

Construct

De manier waarop mensen de sociale wereld waarnemen, begrijpen en interpreteren.

chologen menen dat je pas kunt begrijpen hoe mensen door hun sociale wereld worden beïnvloed als je begrijpt hoe ze die sociale wereld waarnemen, begrijpen en interpreteren. In hun ogen is dat belangrijker dan te weten wat de objectieve eigenschappen van die sociale wereld precies zijn (Lewin, 1943).

We zullen dit verduidelijken aan de hand van een voorbeeld. Stel dat Jonas een verlegen middelbare scholier is die in stilte smoorverliefd is op Anna. Stel dat jij, als aankomend sociaal psycholoog, moet voorspellen of Jonas Anna wel of niet zal vragen voor het schoolfeest. Een manier waarop je dit zou kunnen aanpakken, is Anna's objectieve gedrag tegenover Jonas te observeren. Besteedt ze aandacht aan hem en glimlacht ze veel? In dat geval zou de toevallige waarnemer kunnen concluderen dat Jonas haar zal durven vragen. Als sociaal psycholoog ben je echter meer geïnteresseerd in hoe Jonas tegen Anna's gedrag aankijkt, dat wil zeggen: hoe Jonas Anna's gedrag interpreteert. Als ze naar hem glimlacht, vat Jonas haar gedrag dan op als beleefdheid, het soort beleefdheid dat ze tegenover alle nerds uit de lagere klassen tentoonspreidt? Of beschouwt hij haar glimlach als een beemoedigend teken, dat hem ertoe aanzet om haar te vragen? Als ze hem negeert, denkt Jonas dan dat ze 'zich moeilijk laat vangen'? Of vat hij het op als een teken dat ze geen belangstelling voor hem heeft? Om Jonas' gedrag te kunnen voorspellen, heb je niet genoeg aan het inventariseren van alle details van Anna's gedrag; het is noodzakelijk dat je weet hoe Jonas Anna's gedrag *interpreteert*.

De sociale psychologie hecht dus veel belang aan de manier waarop mensen de sociale wereld interpreteren en daarom besteden sociaal psychologen speciale aandacht aan de wortels van deze interpretaties. Bijvoorbeeld: als mensen een interpretatie maken van hun sociale omgeving, zorgen ze er dan voor dat hun interpretatie hen in een zo positief mogelijk daglicht plaatst (zoals Jonas die gelooft dat 'Anna alleen met Erik naar het eindfeest gaat, omdat ze mij jaloers wil maken'), of zorgen ze ervoor dat hun interpretatie zo accuraat mogelijk is, zelfs als ze er daardoor slechter vanaf komen ('Ik moet toegeven dat Anna liever met die sukkel naar het eindfeest gaat dan met mij')? Een groot deel van het sociaalpsychologisch onderzoek richt zich op deze en andere **determinanten** van gedachten en gedragingen van mensen. Later in dit hoofdstuk komen we uitgebreid op deze determinanten terug.

Een ander kenmerk waarop de sociale psychologie zich van verwante disciplines onderscheidt, is dat het een op experimenten gebaseerde wetenschap is.

Determinant

Bepalende factor in een ontwikkeling of toestand.

Albanese Serviërs proberen de ravage van de 'etnische zuiveringen' in 1999 te ontvluchten. Een van de taken van sociaalpsychologisch onderzoek is manieren te vinden om vooroordelen te verminderen.

Als experimentele wetenschappers testen sociaal psychologen hun veronderstellingen, vermoedens en ideeën over sociaal gedrag van mensen op empirische en systematische wijze. Zij nemen geen genoegen met volkswijsheden, gezond verstand of de meningen en inzichten van filosofen, schrijvers, oma's en andere deskundigen op het gebied van de menselijke aard. Zoals je zult zien, stelt het op systematische wijze experimenteel onderzoeken van theorieën, de sociale psychologie voor heel wat uitdagingen – voornamelijk omdat we ons bezighouden met hoogontwikkelde wezens, wier gedrag we in zeer uiteenlopende, complexe situaties proberen te voorspellen.

Het grootste deel van dit inleidende hoofdstuk behandelt het onderwerp dat in de voorafgaande paragrafen aan de orde is geweest: wat is sociale psychologie en waarin onderscheidt ze zich van andere, aanverwante disciplines? We beginnen met een opsomming van wat sociale psychologie *niet* is.

1.1.2 Waarin verschilt sociale psychologie van de meest verwante disciplines?

Nadat je de voorbeelden aan het begin van dit hoofdstuk hebt gelezen, ben je waarschijnlijk gaan nadenken over de vraag hoe die situaties konden ontstaan. Misschien ging je er, net als veel anderen, van uit dat de individuen in kwestie tekortkomingen en persoonlijkheidstrekken hadden die hen ertoe brachten juist op die manier te reageren. Waarom hebben de online kijkers Abraham Biggs niet geholpen en de politie gebeld toen ze de zelfmoord zagen? Het stellen van dit soort vragen en het zoeken naar antwoorden behoren tot het werk van de persoonlijkheidspsycholoog.

De meesten van ons gaan ervan uit dat het uitblijven van een reactie wordt veroorzaakt door een negatieve persoonlijkheidseigenschap of karaktertrek van de betrokkenen. Welke karaktertrek zou dat kunnen zijn? Sommige mensen zijn leiders en andere zijn volgers; sommige mensen zijn onverschrokken en andere zijn timide; sommigen zijn sociaal betrokken en anderen zijn zelfzuchtig. Misschien waren de mensen die geen hulp voor Abraham Briggs zochten lui, timide, zelfzuchtig of harteloos. Zou je, afgaande op wat je weet over hun gedrag, met iemand van hen bevriend willen zijn? Zou je hun je auto lenen of de zorg voor je nieuwe puppy toevertrouwen? Wat Sam betreft, geldt misschien dat hij niet zo extravert of zo'n groepsman is als zijn vader. En in het ernstigste geval, dat van Jonestown, was het misschien wel zo dat de mensen een eind maakten aan hun leven en dat van hun kinderen omdat ze allemaal conformistisch waren, een zwakke wil of een psychische stoornis hadden.

Als persoonlijkheidspsychologen proberen sociaal gedrag te verklaren, concentreren ze zich over het algemeen op **individuele verschillen**: in die aspecten van de persoonlijkheid van de betrokkenen die maken dat ze anders zijn dan anderen. Als je wilt verklaren waarom de mensen in Jonestown hun eigen leven en dat van hun kinderen beëindigden door gif te drinken, lijkt het vanzelfsprekend om te wijzen op hun persoonlijkheden. Hoewel de inzichten van persoonlijkheidspsychologen onze kennis over het menselijk gedrag vergroten, zijn sociaal psychologen ervan overtuigd dat je, als je gedrag primair op grond van persoonlijkheidsfactoren probeert te verklaren, een essentieel onderdeel van het verhaal buiten beschouwing laat: namelijk de machtige rol van de sociale invloed. Het was immers niet maar een handjevol mensen dat zelfmoord pleegde in Jonestown, bijna honderd procent van de bevolking dronk het gif. Hoewel het denkbaar is dat ze allemaal psychotisch waren, geestesziek of allemaal dezelfde persoonlijkheidstrekken hadden, is dat hoogst onwaarschijnlijk. Voor een bredere, veelomvattende verklaring van deze tragische gebeurtenis moeten we begrijpen welke macht en invloed een charismatische figuur als Jim Jones bezat, wat het effect is van leven in een gesloten gemeenschap die geen ruimte laat voor andere

Individuele verschillen

Die aspecten van de persoonlijkheid van mensen die hen onderscheiden van andere mensen.

zienswijzen, en moeten we ons verdiepen in veel andere factoren die ertoe leiden dat geestelijk gezonde mensen hem gehoorzaamden.

We zullen het verschil tussen deze twee benaderingen illustreren aan de hand van een alledaags voorbeeld. Neem Roos, die is getrouwd met een van mijn collega's en die ik regelmatig zie bij borrels van de faculteit. Tijdens deze feestjes lijkt ze meestal allesbehalve op haar gemak. Ze staat vaak in haar eentje een beetje achteraf en als iemand haar aanspreekt, heeft ze weinig te zeggen. Sommige mensen vinden dat ze verlegen is; anderen noemen haar afwezig, afstandelijk, zelfs arrogant. Het is wel duidelijk waarom. Maar ik ben wel eens bij Roos thuis geweest voor een etentje en in die situatie was ze charmant, vriendelijk en levendig, een goed luisteraar en een boeiende gesprekspartner. Hoe zit dat? Is Roos een verlegen persoon, een arrogant persoon of een charmant en vriendelijk persoon? Wil de echte Roos opstaan? De vraag is verkeerd. De echte Roos is allebei en geen van beiden. We zijn allemaal in staat tot zowel verlegen als vriendelijk gedrag. Veel interessanter is de vraag welke factoren in deze twee sociale situaties zo verschillend zijn dat ze zo'n ingrijpend effect hebben op haar gedrag. Dat is een sociaalpsychologische vraag (zie de *Probeer het zelf*-oefening).

probeer het zelf

Sociale situaties en gedrag

- 1 Haal je een van je vrienden of kennissen voor de geest die in jouw ogen een verlegen persoon is. (Je mag ook jezelf nemen!) Probeer even niet aan diegene te denken als 'een verlegen persoon', maar als iemand die in sommige situaties moeite heeft met mensen om te gaan en in andere situaties niet.
- 2 Maak een lijst van de sociale situaties waarin de meer extraverte gedragingen van je vriend(in) naar voren komen. (In een klein groepje vrienden waar die persoon zich wel op zijn of haar gemak voelt? In gezelschap van een nieuwe persoon, maar wel iemand die dezelfde interesses heeft als jouw vriend(in)?)
- 3 Creëer een sociale omgeving waarin jouw vriend(in) zich volgens jou op zijn of haar gemak en ontspannen zou voelen en waarin deze situatie kan ontstaan. Let goed op welk effect dat heeft op het gedrag van je vriend(in).

Sociale psychologie is gerelateerd aan andere sociale wetenschappen, zoals de sociologie, economie en politicologie. Al deze vakgebieden bestuderen de invloed van sociale factoren op het menselijk gedrag, maar door belangrijke verschillen staat de sociale psychologie apart – met name op analyseniveau. Voor biologen is het analyseniveau bijvoorbeeld het gen of de neurotransmitter. Voor persoonlijkheids- en klinisch psychologen is dat het individu.

Andere sociale wetenschappen houden zich meer bezig met brede sociale, economische, politieke en historische factoren die invloed hebben op de gebeurtenissen in een bepaalde gemeenschap. Zo richt de sociologie zich op onderwerpen als sociale klasse, sociale structuur en sociale instituties. Natuurlijk is er, doordat de samenleving is opgebouwd uit verzamelingen van individuele mensen, altijd enige overlap tussen de domeinen van de sociologie en die van de sociale psychologie. Het grote verschil is dat sociologie zich niet concentreert op de psychologie van het individu, maar naar de samenleving als geheel kijkt. Het analyseniveau is de groep of een sociaal systeem. Hoewel sociologen, bijvoorbeeld sociaal psychologen, ook geïnteresseerd zijn in agressie, zullen zij zich eerder bezighouden met de vraag waarom een specifieke samenleving, of groep binnen een samenleving, verschillende niveaus en typen van agressie bij haar leden oproept. Waarom worden er bijvoorbeeld in de Verenigde Staten zoveel

meer moorden gepleegd dan in Canada of in België? En waarom ligt dat cijfer binnen de Verenigde Staten in sommige sociale klassen en geografische regio's zoveel hoger dan in andere? Hoe hangen maatschappelijke veranderingen samen met veranderingen in agressief gedrag?

Voor sociaal psychologen is het analyseiniveau het individu in de context van een sociale situatie. Een sociaal psycholoog die bijvoorbeeld wil begrijpen waarom mensen een ander met opzet kwetsen, richt zich op de psychologische processen die in specifieke situaties agressie oproepen. Daarbij spelen vragen als: in welke mate wordt agressie voorafgegaan door frustratie? Gaat frustratie altijd vooraf aan agressie? Als mensen zich gefrustreerd voelen, welke omstandigheden zorgen er dan voor dat ze hun frustratie uiten in een openlijk agressieve daad? Welke factoren kunnen een agressieve respons bij een gefrustreerde persoon voorkomen? Welke andere factoren buiten frustratie kunnen agressie veroorzaken? Al deze vragen komen nader aan de orde in hoofdstuk 12.

Waar het steeds om gaat, is dat wanneer we proberen iemands gedrag in een complexe situatie te begrijpen zonder dat we die situatie volledig doorzien, de meeste mensen de oorzaak van dat gedrag zullen zoeken in de persoonlijkheid van de betrokkene. En dat feit – dat we dikwijls geen rekening houden met de situatie – is belangrijk voor sociaal psychologen, omdat het een ingrijpende invloed heeft op hoe mensen met elkaar omgaan.

Doel van de sociale psychologie

Het verschil tussen de sociale psychologie en andere sociale wetenschappen wat betreft het niveau van analyse, weerspiegelt een ander onderscheid tussen de disciplines: de vraag wat ze proberen te verklaren. Het doel van de sociale psychologie is het identificeren van de universele eigenschappen van de menselijke natuur die maken dat iedereen gevoelig is voor sociale invloed, onafhankelijk van sociale klasse of cultuur. Zo wordt vermoed dat de relatie tussen frustratie en agressie waarschijnlijk voor de meeste mensen op de meeste plekken gelijk is; dat er geen verschillen zijn tussen sociale klassen, leeftijdsgroepen of rassen. Maar de sociale psychologie is een relatief jonge wetenschap die zich vooral in de Verenigde Staten heeft ontwikkeld: veel ontdekkingen zijn nog niet in andere culturen op hun algemeenheid getest. Het doel van sociaal psychologen is dergelijke universele wetten te ontdekken, maar ook culturele verschillen te ontdekken in de manier waarop deze wetten tot uiting komen (zie hoofdstuk 2).

Naarmate meer Europese, Aziatische, Afrikaanse, Midden-Oosterse en Zuid-Amerikaanse sociaal psychologen de Amerikaanse methoden en theorieën overnemen, leren we meer over de algemeenheid van deze wetten. Crosscultureel onderzoek is uiterst waardevol, omdat hierdoor de theorieën worden aangescherpt, ofwel doordat hun universaliteit wordt aangetoond, ofwel doordat er aanvullende variabelen naar voren komen waarmee we uiteindelijk meer accurate voorspellingen kunnen doen over het menselijk sociaal gedrag. In de volgende hoofdstukken komen verschillende voorbeelden van crosscultureel onderzoek aan de orde.

Kortom, we kunnen stellen dat de sociale psychologie zich beweegt op het gebied tussen de sociologie en persoonlijkheidspsychologie (zie tabel 1.1). De sociale psychologie en sociologie hebben beide belangstelling voor de manier

De mensen op deze foto kunnen vanuit verschillende invalshoeken worden bestudeerd: als individuen, als leden van een familie, een sociale klasse, een beroepsgroep, een cultuur, een gebied enzovoort. Sociologen bestuderen de groep of institutie; sociaal psychologen bestuderen de invloed van die groepen en instituties op individueel gedrag.

Foto: Paul Chesley/National Geographic Stock